

XXI-ғасырда бүкіл адамзатқа қажетті және бағалы болып саналатын бейбітшілікті орнатуда, яғни әрбір азамат өз ұлтының қасиетті құндылықтарына қамқорлық көрсетумен бірге өзге ұлттардың тілдеріне, діліне, діндеріне және мәдениеттеріне төзімділік танытып, құрмет көрсетуде қостілділік пен көптілділік категориялары маңызды рөл ойнайды.

Қорытындылай келе шетел тілін оқытуда қостілді білім беру жүйесі арқылы шетелдік ғалымдардың еңбектерімен және дүниежүзінде күнделікті болып жатқан жаңалықтар және өзгерістермен тікелей танысу мүмкіндігіне қол жеткізуге болады.

Әдебиеттер:

1. www.cam.ac.uk/festivalofideas/
2. http://www.akorda.kz/kz/category/poslaniya_narody. Қазақстан Республикасы Президентінің Ресми сайты.
3. Қазақ тілі: Энциклопедия. Алматы: Қазақстан даму институты, 1998.
4. Хасанұлы Б. Орталық Қазақстанда мемлекеттік тілді дамытудың өңірлік социолінгвистикалық тетіктері. Қарағанды, 2014
5. Беляева, А.П. Методология и теория профессионального образования/ А.П. Беляева — Спб: Институт профтехобразования РАО, 1999. 480с.
6. Хамраева Е.А. Билингвизм как итог организации современного языкового образования в школах России. – электронный ресурс – <http://abarkan.ucoz.com/index/bilingvizm/0-55>.
7. Выготский Л.С. Педагогическая психология. М.: Психолог, 2001. 284с.

МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАТЫСЫМ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Есказинова Ж.А., аға оқытушы; Қанат Ш. Қ., студент; Прлепесова А.Ж., студент
Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Мақалада Қазақстанда шетел тілін оқытудағы мәдениетаралық қатысым құзыреттілігін қалыптастырудың жолдары мен ерекшеліктері қарастырылған. Мәдениетаралық қатысым құзыреттілігі концепциясына анықтама берілген.

Кілт сөздер: мәдениет, мәдениетаралық қатысым, мәдениетаралық концепция.

Қазіргі уақытта әр түрлі қарым-қатынас жағдаяттарындағы тілдік тұлғаның іс-әрекеті мәселесімен көптеген ғалымдар айналысу үстінде. Олардың пайымдауынша қатысым барысында белгілі бір нәтижеге қол жеткізу үшін келесі міндеттерді іске асыру керек:

- Басқа, өзге мәдениетке, мінез-құлыққа төзімділік, құрмет қалыптастыру.
- Әр түрлі мәдениет өкілдерінің өзара әрекеттесуі мен қарым – қатынасқа түсуі үшін дағдылар мен құзыреттіліктерді қалыптастыру.
- Мәдениеттің өзгешелігіне байланысты түсініспеушілікті болдырмау.

Яғни, мәдениетаралық қатысымда басты мәселе – әртүрлі мәдениеттер өкілдерінің өзара тіл табысуы, қарым – қатынас кезіндегі түсініспеушіліктің алдын алу болып табылады.

Гальскова Н.Д және Гез Г.И пайымдауынша, тілдік білім беру көпмәдениетті және көптілді қоғамда адамдардың табысты тіршілік әрекетіндегі маңызды құралдардың бірі [1].

Мәдениет туралы ойлағанда ол елдің тілі мен болмысының айырмашылығы болып жатады. Болмыс туа біткен қасиет (Латын тілінен nascere: туылған); мәдениет өсіп, дамуға қатысты болып табылады (Латын тілінен colere: to cultivate-өсіру) [2].

Мәдениетаралық қатысым құзыреттілігі – бұл функционалдық іскерліктер, яғни басқа мәдениет өкілінің пікірі мен ойын түсіну, өз мінез-құлық қатысымға сай бейімдеу, конфликт болдырмау, әртүрлі мінез-құлық түрлерін, нормаларын, құндылықтарын қабылдау. Құндылықтар дегеніміз – адамның әлеуметке, құбылыстарға, оқиғаларға, заттарға қатынасы, көзқарасы. Нормалар болса моральдық кодтар, адамның әлеуметтік ортадағы стандартты әрекеттері, мінез-құлық эталондары болып табылады. Мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік қазіргі кезде маман үшін аса маңызды, өйткені ол кәсіби мобильділік негізі болып табылады, қазіргі заман маманы өмірдегі жағдаяттарға, өзгерістерге бейімделе әрекет етуі тиіс. Жаңа заманның маманы шетел тілін жаңа деңгейде, мәдениетаралық қатысым құралы ретінде меңгеруі тиіс.

Тілдік код мәдениетінің құрамдас бөліктерінің бірі және де ол әлемге көзқарасты, яғни «әлем картинасы», халық менталитетін, әлемді қабылдау жүйесін қалыптастырады. Әлемнің тілдік

картинасы – сөз тезаурусы, яғни мәдени өзгешелікті көрсететін сөздер, ұғымдар. Мұндай сөздерді, ұғымдарды түсіну үшін тілді ғана білу жеткіліксіз, сондай-ақ экстралингвистикалық факторларды, яғни ұлттық мәдениет әлемін, мәдени ортасын білу қажет. Мәдениет ерекшеліктерін білу коммуниканттардың өзара түсіністікке қол жеткізуіне алып келеді [3].

Шет тілін мәдениетаралық концепцияға негіздеп оқыту барысында, тіл үйренушілер өз әлемін, тілін, оқып отырған елдердің әлемімен салыстыруға, сондай-ақ өзгешеліктердің тартымдылығы мен онда нендей құбылыстар түсініксіз, жат екендігі жайында ойлануға, сол туралы сөйлеуге бейімделуі тиіс. Яғни оқып үйреніп жүрген тілдің, сол тілде сөйлейтін елдің мәдениетін білмей, оны меңгермей тұрып, сол тілде коммуникативтік біліктілікке қол жеткізу мүмкін емес. Сондықтан шет тілдерін оқыту мәдениетаралық коммуникация концепциясын ескере отырып, жүзеге асырылады. Ол үшін өз мәдениеті мен бөтен мәдениетті салыстырып, олардың ұқсастықтары мен ерекшеліктерін тани білуі керек.

Мәдениеттерді өзара салыстыру арқылы мынаны көруге болады: белгілі бір тілде сөйлейтін белгілі қиындықтарға душар болады. Бұл қиындықтар тілдердің айырмашылықтармен, басқа мәдениет өкілдерінің арасында белгілі айырмашылықтармен қатар мәдениеттердің ерекшеліктеріне де байланысты. Оған бірер мысал келтірейік.

Хайнц-Хелмут Люгер Германияда болған мына бір оқиғаны келтіреді: Хасан есімді араб азаматы автобус аялдасамында Петер есімді танысымен кездесіп қалады да, Петер автобусы келіп қалғандықтан тез қоштасып, автобусқа мініп кете береді. Кетіп бара жатып, ол Хасанға Komm doch mal vorbei (Маған келсеңші) деп кетеді. Хасан Петердің бұл сөзін нақты шақырту деп қабылдап, демалыс күнің Петерге барса, ол бір жаққа кеткелі жатыр екен. Хасаннан кешірім сұрап, басқа уақытта келуін, бірақ алдын ала телефон арқылы хабарласуын өтінеді. Хасан үшін бұл күтпеген жағдай еді. Өйткені араб халқында «Маған келсеңші» деген сөз ресми шақыртумен бірдей болатын. Шақырумен келген қонақты қабылдамай жіберуге болмайды. Қалай болғанда да оны қабылдап, қонақ асы беріп шығарып салуы қажет. Неміс халқының түсінігі бұлай айтылған сөз оны айтушыға ешқандай міндет жүктемейді. Осындай мәдениетаралық сәйкессіздік екі ұлт өкілінің арасында түсініспеушілікке әкеліп соғады.

Тағы бір мысал. Бұл неміс жұмыскері мен сол елдегі мұсылман діні өкілінің арасында болған әңгімеден. Мұсылман діні өкіліне неміс жұмыскері оның бір қауіптен аман қалғандығына қуанышын білдірмек болып: «Da hast du aber Schwein gehabt» (Бағың бар екен) деген екен. Бұл сөйлемді неміс тілінен сөзбе-сөз аударсақ: «Сенің шошқаң бар екен» болып шығады. Бұл сөйлемді қате түсінген мұсылман өкілі әлгі неміспен төбелесіп қала жаздаған екен.

Мысалы қазақ халқындағы қонаққа бару, қонақ шақыру мәдениетін салыстыратын болсақ, қазақтың қонақжайлылығын неміс халқымен немесе ағылшын халқымен салыстыруға келмейді. Өйткені неміс халқында ескертусіз келген қонақ дастархан басына отыруға тиісті емес. Оқушылар мен студенттердің білімін бағалауда да үлкен айырмашылықтар бар. Ең жоғарғы баға 1, ал 5-тік ең нашар баға болып есептеледі. Мұндай ерекшеліктерді білу, оны орнымен пайдалана білу тілін оқып жатқан елге деген құрмет екенін көрсетеді [4].

Қарым – қатынас бұл белгілі бір мақсатқа бағытталған немесе сол мақсатқа жетудегі ақпарат алмасу ғана емес, осы процеске қатысушылардың әрекеті. Оқытудың негізгі мақсатына жетудің өзі студенттердің бойында мәдениетаралық қарым-қатынасты қалыптастыруда жатыр. Сондай-ақ белгілі бір шетел тілін меңгеруге тигізетін тиімді-тиімсіз ықпалын да ескермеуге болмайды. Шетел тілінің әрбір сабағы – бұл мәдениеттер тоғысы, мәдениетаралық қатысымның тәжірибесі, себебі әрбір шетел тілінің сөзі басқа әлем мен басқа мәдениетті көрсетеді. Әрбір сөздің мағынасында сол елге тән ұлттық ерекшелік бар. Мәдениетаралық қатысым ұлттар мен мәдениеттер арасындағы өзара байланысты түсіну болып табылады. Бір сөзбен айтқанда, мәдениетаралық қарым-қатынас дегеніміз – жат мәдениетті түсініп, өз мәдениетін меңгеру, басқа мәдениет өкілдерінің әрекеттері мен сөздерін түсіне білу. Ол үшін өз мәдениеті мен басқа мәдениетті салыстырып, ұқсастықтары мен айырмашылықтарын көре білу деген сөз. Екі мәдениет өкілі арасында белгілі бір дәрежеде қиындықтар болуы мүмкін. Ол, әрине, тілдегі ерекшеліктер ғана емес, мәдениетке байланысты болып келеді. Мәдениетаралық қатысым – әртүрлі ұлттар мне мәдениет өкілдері арасындағы өзара түсінушілік. Толық анықтаманы атақты лингвист ғалым И.И. Халеева береді “мәдениетаралық қатысым-әртүрлі тілдер мен мәдениетке жататын адамдар іс – әрекетінің ерекше жемісі”. Ол серіктестер арасындағы әрекеттесу арқылы жүзеге асырылады, бұл серіктестер түрлі мәдениеттерге қатысты болып қана қоймай, сонымен бірге әрқайсысынан “басқа” екендігін түсінеді және бір – бірінің өзгешелігін қабылдайды [5].

Мәдениетаралық қатысымның көптеген факторлары бар: мәдениетаралық тоғысу жағдаяттарын ұйымдастыру, оқушылардың мәдениеттер арасындағы ерекшеліктердің бар екендігін сезінуі, осы мәдениетаралық өзгешеліктерді түсіну мақсатында оқушыларды ақпараттармен қамтамасыз ету. Осы сияқты өткізілген сабақтар мәдениетаралық келіспеушіліктерді жою дағдыларын қалыптастырады.

Оқушыларды қарым-қатынасқа түсуге, шетел тілін түсініп қана қоймай, сол тілде өз ойын жеткізе алуға үйрету – өте қиын нәрсе. Оның тиімділігі тек тілді үйренуден ғана емес, басқа да көптеген факторлардан тұрады: қарым-қатынас мәдениеті мен шарты, этикет ережесі, қарым-қатынастың вербальды емес формасын білу (ым, ишара, жест) қажет. Сөздік қарым-қатынас әдеттегідей сөзсіз әрекеттермен біріге қолданылады. Олар тілдік, сөздік мәтіндерді түсінуге көмектеседі. Кез – келген қарым қатынастың тиімділігі тек қана сөздерінің түсініктілігі мен вербальды қарым-қатынастың элементтері арқылы ғана анықталмайды. Біз тіл арқылы ақпараттың тек 35 пайызын ғана қарсыласуымызға бере аламыз. Сонымен қатар визуалды ақпаратты дұрыс түсіну қабілеті мен, яғни қарсыластың көзқарасы, оның ым-ишарасы, дене қозғалысы, сөйлеген сөзінің ырғағымен және тембрімен сипатталады.

Тілмен бірге қарым – қатынас құралы ретінде қолданылатын элементтер бар, оларды ғалымдар “вербальды емес қатынас құралдары” ұғымына шоғырландырады. Ым – ишара, дене қозғалысы, киім, шаш үлгісі, бізді қоршаған заттар, біздің әдетімізге айналған іс-әрекеттер – барлығы ақпараттың белгілі бір түрін білдіреді, олар ақпарат берудің 65% тиесілі.

Мәдениетаралық қатысым процесінде бейвербальды қатынас оның құрамдас бөлігі болып табылады және бейвербальды қарым – қатынастың элементтері бір-бірін толықтырып, орын алмастырып отырады [4, 21 б.].

Мәдениетаралық қатысымда осы белгілерді де дұрыс түсінбеудің салдарынан екі мәдениет арасында түсініспеушіліктер орын алуы мүмкін. Егер американдықтар мен еуропалықтар үшін кәдімгі «теке/коза» немесе «that rocks» ишараты (кішкентай саусақ пен сұқ саусақ жоғары қарап тұрса, ал аты жоқ саусақ пен ортаңғы саусақ алақанға тиіп тұрса) ол рок сияқты қандай да бір музыкалық топқа қатысы барын білдірсе, Италияда ер адамға әйелінің оның көзіне шөп салып жүргендігін білдіресіз. Ал сұқ саусақ пен бас бармақ бір-біріне тиіп, қалған үш саусақ жоғары қарап тұрған белгі Ұлыбританияда, АҚШ, Оңтүстік Корея, Оңтүстік Африкада – «жақсы» немесе «керемет» деген мағына берсе, Франция, Польша, Швейцарияда – «бір», ал Ауғанстан, Иран, Ирак мемлекеттерінде «қорлау» – деген мағынаға ие. Ал егер бүкіл бес саусақты біріктірген белгі Италияда – «бұл қалай болғаны?» немесе «сізге не керек?», Конгода – «кішкентай» немесе «кішкене», Түркияда – «әдемі» немесе «жақсы», Мысырда – «бір момент». АҚШ, Канадада, Мексика, Швейцарияда жоғары көтеріліп тұрған бас бармақ – «керемет» дегенді білдірсе, Бразилияда ол белгі «қорлау» дегенді білдіреді. Сол себепті шет тілі сабақтарын өткізгенде біздің ойымызша осы мәселелерді қамту мәдениетаралық қатысым мәселесіндегі ең негізгі компоненттердің бірі болып табылады.

Шетел тілін қарым – қатынас құралы ретінде оқыту міндеті, сол тілде сөйлеуші елдер мен халықтардың қоғамдық және мәдени өмірін зерттеп білу міндетімен қоса жүргізіледі. Оған бірер мысал келтірейік.

Жапондықтар іскерлік қарым – қатынас барысында талқыланатын мәселеге тура бармай, жанамаламай айтқанды ұнатады. Бұл стратегия іскер әріптестерінің ойы туралы білуге көмектеседі. Және жапондықтар “мүмкін”, “солай шығар” деген сөздерді қолданғанды жөн көреді. Бұл оларға басты тақырыпқа икемделуге немесе, керісінше, әріптесіне қарсы келуге мүмкіндік береді. Мұны басқа ұлт өкілі түсінбегендіктен екеуінің арасында түсініспеушілік болуы мүмкін.

Тағы бір мысал, ағылшын режиссері, жазушы Питер Устинов Италия жерінде болған мына бір оқиғаны келтіреді. Италияда кезекті бір кино түсіру кезінде ағылшындар мен итальяндықтар арасында келіспеушілік туады. Ағылшындықтар жұмыс кезінде 5–10 минут уақыттарын шай ішуге жұмсағанды ұнатады. Себебі, шай ұлттық сусын ретінде ағылшындықтар үшін маңызды болып саналады. Жұмысты қоя салып, шай ішуге отыра қалған ағылшындарды көрген итальяндықтар таң қалады. Себебі оларды кез келген уақытта үзіліс жасап шай ішу деген жок.

Міне, осы және басқа да мысалдар әртүрлі мәдениет өкілдері белгілі бір жағдайда әртүрлі әрекет ететінін көрсетеді. Демек, мәдениеттерді салыстыру олардың ұқсастықтары мен ерекшеліктерін анықтау қажеттігі ешқандай күмән келтірмейді. Себебі тіл жат мәдениет пен өмір сүру образын ашатын бүтін бір әлем.

И. Пассов атап көрсеткен формула былай дейді: Мәдениет тіл арқылы, тіл мәдениет арқылы”. Өйткені жат елдің мәдениеті негізінде өз елінің мәдениетіне деген таным пайда болады. Дегенмен оқытушы мына қағиданы есте ұстағаны жөн. “Егер айтатын ешнәрсе болмаса, сөйлеуге үйретудің

керегі жөн” (Ж. Лассер). “Тіпті адамдар бір тілде сөйлесіп жүріп, әрқашан бір-бірін дұрыс түсіне бермейді, оған себеп мәдениеттер сәйкессіздігі,” – деп көрсетеді Е.М. Верещагин [4, 23 б.].

Шетел тілін оқыту үдерісінде мәдениетаралық қатысымға үйрету келесі деңгейде болуы шарт:

- Үйренушінің жеке тұлғасына бағытталу;
- Үйренушінің өзінен көп жұмыс жасауды талап ететін процесс болуы;
- Тілді жақсы меңгеруге бағытталуы;
- Жат мәдениет өкілімен қарым-қатынас түсінуден қуаныш алу;
- Оқытудың шарттарын еске алу және өз мәдениеті мен өзге мәдениет арасындағы айырмашылықты тану;
- Тілді үйрету – мәдениетаралық қатысымға түсуді қалыптастыру.

Мәдениеттің ұлттық-ерекшелік компоненттеріне келесілерді жатқызуға болады:

1. Салт – дәстүрлер, әдет – ғұрыптар;
2. Тұрмыстық мәдениет. Ол салт – дәстүрлермен тығыз байланысты, осының салдарынан оны жиі дәстүрлі – тұрмыстық деп атайды;
3. Күнбекілік тәлім. Яғни, кейбір мәдениет өкілдерінің әдеттері, сол қоғамда қабылданған қатынас нормалары. Осы жерге кейбір лингвистикалық мәдени қауымдастық тасушылармен қолданылатын мимикалық пен пантомимикалық кодтарды жатқызуға болады.
4. Этностың мәдени дәстүрлерін бейнелейтін көркем мәдениет
5. Қоршаған әлемді қабылдаудың ерекшеліктерін, қандай да болмасын мәдениет өкілдері ойлауының ұлттық ерекшеліктерін, ұлттық тәлімдік ерекшеліктерін, олардың эмоционалдық құрылымының ерекшелігін көрсететін “әлемнің ұлттық картиналары”[4, 24 б.].

Сайып келгенде, тіл дегеніміз мәдени құндылықтарды қамтитын белгілер жүйесі. Сөйлеушілер өздерін және басқаларды олардың тілдері арқылы таниды; олар тілдерін әлеуметтік бірегейлік ретінде көрсетеді. Сол себепті біз тілді мәдени шындықты сипаттайды деп айта аламыз [2, 3].

Кез келген тілдік білім берудің нәтижесі қалыптасқан тілдік тұлға болуы керек, ал шетел тілін оқыту облысындағы білім нәтижесі – мәдениетаралық қатысымға толықтай қатысуға қабілетті екінші тілдік тұлға[1,65].

Қорытындылай келе, тіл арқылы біз оқып жатқан тілдің мәдениеті мен ерекшеліктерін танимыз, және қос мәдениетті салыстыра отыра екінші тілдік тұлғаны қалыптастырамыз. Тіл мен мәдениет егіз ұғым. Тілін оқып жатқан елдің мәдениетіне деген түсіністік таныта отырып мәдениетаралық қатысымға түсеміз. Жоғарыда айтылған факторлармен мысалдарды ескере отырып оқушыны өз мәдениеті мен бөгде елдің ұқсастықтары мен өзгешеліктері жайында сапалы да, қызығушылық тудыратын мәліметтермен жабдықтауымыз қажет.

Әдебиеттер:

1. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений/ Н.Д. Гальскова, Н.И. Гез., М.: Издательский центр «Академия», 2006. – 336 с.
2. Claire Kramsch. Language and Culture. Series Editor H.G.Widdowson. Oxford University Press 1998., 134 p.
3. Шетел тілін оқыту әдістемесі № 1(45), 2012.
4. Шетел тілін оқыту әдістемесі № 6(38), 2010.
5. Шетел тілін оқыту әдістемесі № 3(53), 2013.

НЕКОТОРЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА В ЮРИДИЧЕСКИХ ВУЗАХ

Жамиева Р.М., к.ю.н., доцент*;

Бакеев А.Е., студент *; Жакупов Б.А., к.ю.н., доцент**;

*Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова

**Карагандинская Академия МВД РК им. Б. Бейсенова, доцент кафедры уголовного процесса
г. Караганда, Республика Казахстан.

Исследуется необходимость приобретения не только знаний и умений, но в особенности, навыков в процессе преподавания уголовно-процессуального права. Отмечена особая роль использования активных и интерактивных методик в повышении качества усвоения учебного материала. Анализ ведется через призму традиционных и нетрадиционных форм обучения. Раскрывается содержание каждой формы применительно к преподаванию предмета.